

КОТОВ МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ

Життя, віддане ботаніці

до 110-річчя від дня народження

В.В.Протопопова, А.П. Ільїнська, С.С. Морозюк

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ

Київський педагогічний університет ім. Драгоманова

Заслужений діяч науки

*Лауреат Державних премій
СРСР та УРСР*

Професор

Доктор біологічних наук

КОТОВ МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ

Основні біографічні дані

(Харківський період)

Народився 9 листопада 1896 р. в м. Задонську Воронежської губернії.

Середню освіту отримав у 3-ій Харківській чоловічій гімназії.

1917-1922 рр.- студент Харківського університету, фіз-мат. ф-т
одночасно лектор курсів Наросвіти і Дорпрофсоюзу.

1920-1921рр. – служба у лавах Радянської армії.

1922-1927 рр. - спеціаліст-геоботанік Наркомзему УРСР.

1923–1926 рр. – аспірант кафедри ботаніки Харківського Ін-ту народної освіти.

1927-1930 рр.– наук. співроб. кафедри ботаніки Наркомосвіти.

1931-1938 рр. - зав. відділом дикорослих рослин Інституту прикладної ботаніки.

Основні біографічні дані

(Київський період)

1938-1941 рр. – старший науковий співробітник Інституту ботаніки АН України (м. Київ)

1941-1943 рр. – завідувач відділом вищих рослин Інституту ботаніки АН УРСР (м. Уфа; м. Москва)

1943 р. – професор за спеціальністю систематика і географія рослин та геоботаніка

1943–1972 рр. - завідувач відділом систематики вищих рослин Інституту ботаніки АН УРСР

1972–1978 рр. – старший науковий співробітник-консультант відділу систематики вищих рослин Інституту ботаніки АН УРСР

«Семейство крестоцветных флоры УССР»

- ➔ Перше монографічне опрацювання хрестоцвітих України*
- ➔ Навів для флори України 145 видів з 55 родів*
- ➔ Уперше використав у систематиці хрестоцвітих біохімічні ознаки*
- ➔ Розподілив хрестоцвіті України поміж 11 типами фітоценозів*
- ➔ Класифікував бур'янові види за часом занесення, умовами місцезростання, генетичними елементами*
- ➔ Відносив хрестоцвіті до дуже стародавніх родин, спираючись на біохімічні ознаки*
- ➔ Виділив нові середньоазійський пустельний геоелемент, Сиваський субгеоелемент, деталізував космополітний*
  - ➔ Показав перевагу генетичних елементів, порівняно з географічними*
  - ➔ Конкретизував природну межу Лісостепової і Степової зон: Дубосари-Ананьїв-Кірово-Кременчуг-Полтава-Зміїв-Чугуїв-Вовчанськ*

Основні напрямки

наукової діяльності

Експедиційно-польові, геоботанічні, ботаніко-географічні дослідження

Флористичні, критико-систематичні дослідження

Охорона природи, організація заповідників

Адвентивні рослини

Рослинні ресурси

Науково-організаційна ,
науково-громадська робота

Експедиційно-польові, геоботанічні, ботаніко-географічні дослідження (1)

Експедиції - невід'ємна частка наукових досліджень М.І. Котова від юнацьких років до останнього дня життя.

Він організував і взяв участь у більше ніж 70 експедиціях, зокрема:

- ✦ *Українська державна експедиція у високогір'я Південного і Східного Тянь-Шаню (1933 р.),*
- ✦ *Комплексна експедиція Азербайджанського філіалу АН СРСР у Закавказзя (Ширванський степ; 1934-1935 р.),*
- ✦ *Експедиції на крейдяні відслонення Середньої Росії (1922–1969 р.),*
- ✦ *Експедиції по Башкирській АРСР (Башкирський Держ. заповідник (повоєнні роки),*
- ✦ *Подорожі по Кабардино-Балкарії, північній Осетії, р. Єнісей (1970 – 1975 р.).*

Експедиційно-польові, геоботанічні, фіто- географічні дослідження (2)

Численні експедиції на території України (показані на карті), внаслідок яких виконав ботаніко-географічне дослідження і опублікував геоботанічні описи рослинності:

- ✱ українського зандрового Полісся,
- ✱ степів (Хомутовського, Кочинівського, Причорноморських та ін.),
- ✱ лісів (в окол. Харкова, букових по р. Збруч, Летичівської низини та ін.),
- ✱ островів Сиваша, Чорного та Азовського морів,
- ✱ Проскурівської округи,
- ✱ басейнів річок: Оскол, С. Дінець, Самара, Інгул, Інгулець, Кача, Дніпро, Десна, Дністер та ін.,
- ✱ кам'янистих та крейдяних відслонень;
- ✱ рослинності Криму,
- ✱ Карпат тощо.

Флористичні, критико-систематичні дослідження (1)

М.І. Котов

- 🌸 розробник принципів, організатор, автор, редактор або співредактор багатотомного видання “Флора УРСР”, визначників та монографій
- 🌸 організатор гербарної справи в Україні
- 🌸 невтомний збирач гербарію: майже третина фонду флори України (біля 80 000 тисяч г.а.) – це збори М.І.Котова

„Наш гербарій часто називають „музейною рідкістю”. Це дійсно дуже цінний історичний документ, який не можна було б відновити, коли б він раптом зник. Але, якщо „музейна рідкість” – це тільки демонстрація колекцій, то гербарій - величезний науковий фонд для досліджень, науковий центр систематизації рослин не лише для вітчизняних, але й для учених усіх континентів світу” (з інтерв’ю М.І. Котова кореспонденту Г.Сухарьову)

Флористичні, критико-систематичні дослідження (2)

Опрацювання таксонів флори України

Визначник рослин УРСР, 1950 р., 23 родини; 3 роди (у співавт.)

„Флора УРСР”, 1 Т., 1935 р., Gymnospermae (у співавт.)

„Флора УРСР”, 4 Т., 1952 р., 6 родин (у співавт.)

„Флора УРСР”, 5 Т., 1953 р., 1 родина (Cruciferae)

„Флора УРСР”, 6 Т., 1954 р., Rosaceae (Prunoideae і 8 інших родів)

„Флора УРСР”, 7 Т., 1955 р. 12 родин

„Флора УРСР”, 8 Т., 1957 р. 2 родини (1- у співавт.)

„Флора УРСР”, 9 Т., 1960 р., Scrophulariaceae (без роду Veronica)

„Флора УРСР”, 10 Т., 1961 р., 3 родини

„Флора УРСР”, 11 Т., 1962 р. Asteraceae (Ambrosiae)

„Флора УРСР”, 12 Т., 1965 р. Asteraceae (р. Taraxacum, Hieracium)

Визначник рослин України, 1965 р., 37 родин

Визначник рослин Українських Карпат, 1977 р., 19 родин

„Флора Европейской части СССР”, 1979 р., Brassicaceae

Определитель высших растений Украины, 1987 р., 16 родин

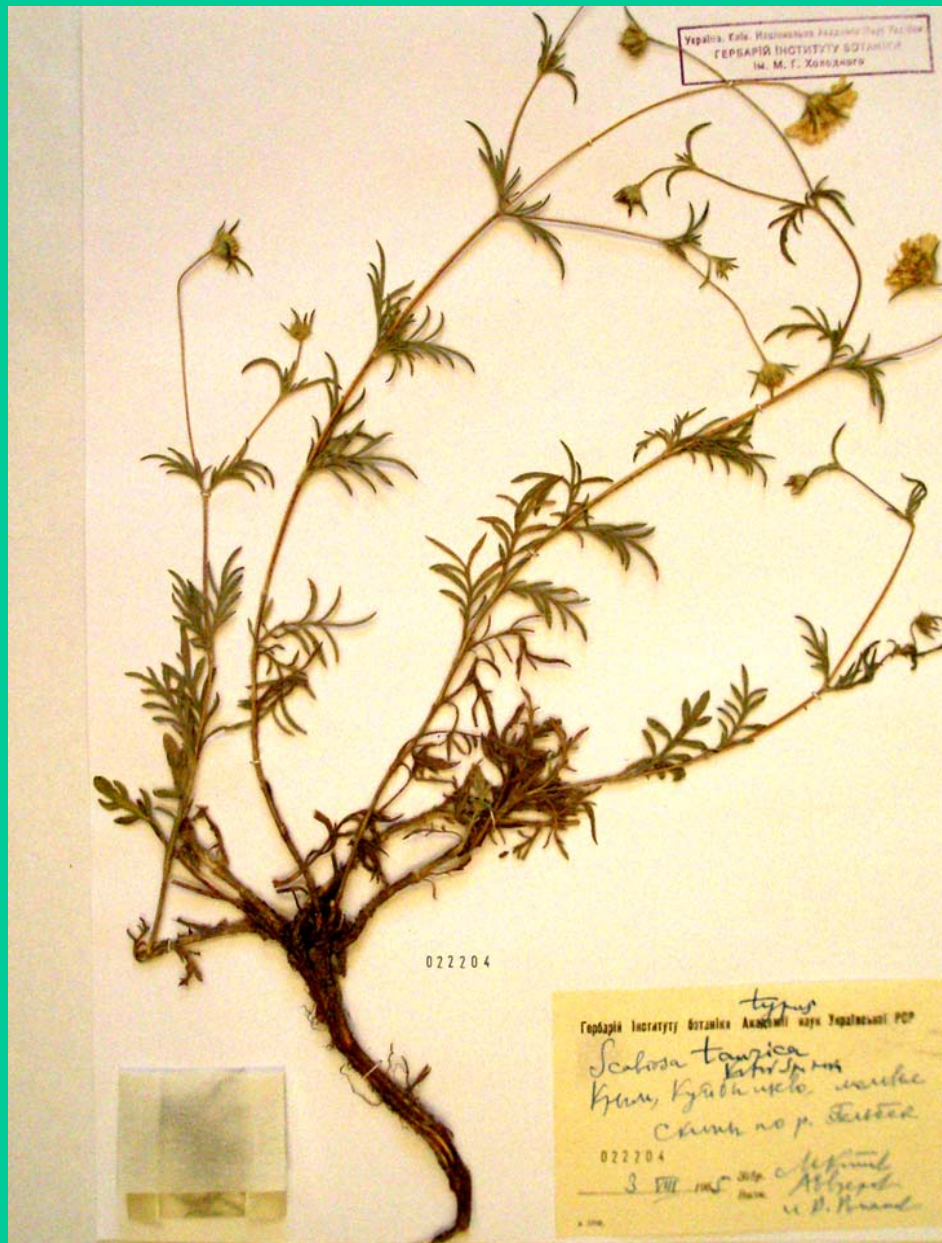

Нові для науки види, описані
М.І. Котовим (40)

Agropyrum karadaghense
Alyssum cretaceum
Alyssum tenderense
Artemisia cretaceae
Centaurea czerkessiaca
Centaurea paczoskii
Chaenorrhinum klokovii
Cyclamen kusnetzovii
Daphne taurica
Daucus australis
Diplotaxis cretacea
Erucastrum cretaceum
Genista borysthenica
Genista donetzica
Hieracium donetzicum

Lotus hypanicus
Linaria bessarabica
Linaria uralensis
Medicago erecta
Odontites salina
Orobanche cumana.
subsp. parviflora
Orobanche sarmatica
Paeonia lithophila
Peucedanum euphimiae
Peucedanum
lubimenkoanum
Polygala cretacea
Polygala moldavica
Prunus moldavica

Prunus stepposa
Pulsatilla donetzica
Rhododendron
polessicum
Scabiosa taurica
Scrophularia donetzica
Seseli tenderiense
Stachys krynkensis
Statice oblongifolia
Taraxacum tauricum
Theucrium cretaceum
Ulmus wyssotzkyi
Veronica steppacea

Scabiosa taurica

Genista borysthenica

Orobanche sarmatica

Типич. для Рубиновой Языки
ПЕЧАНО-ИСТОЧНИКОВОГО
в. в. П. Золотарева

Erucastrum cretaceum Kolar

NOTAE CRITICAE

Specim. authentic

27.04.2001 г. И. Золотарева
..... И. Золотарева

Типична история Герасима Амазонки на Языковом ПД
Erucastrum cretaceum Kolar
Описание в сб.
Рубиновая Языки
Рубиновая Языки
Рубиновая Языки
Рубиновая Языки
13/11 2001 г. И. Золотарева
И. Золотарева

007080

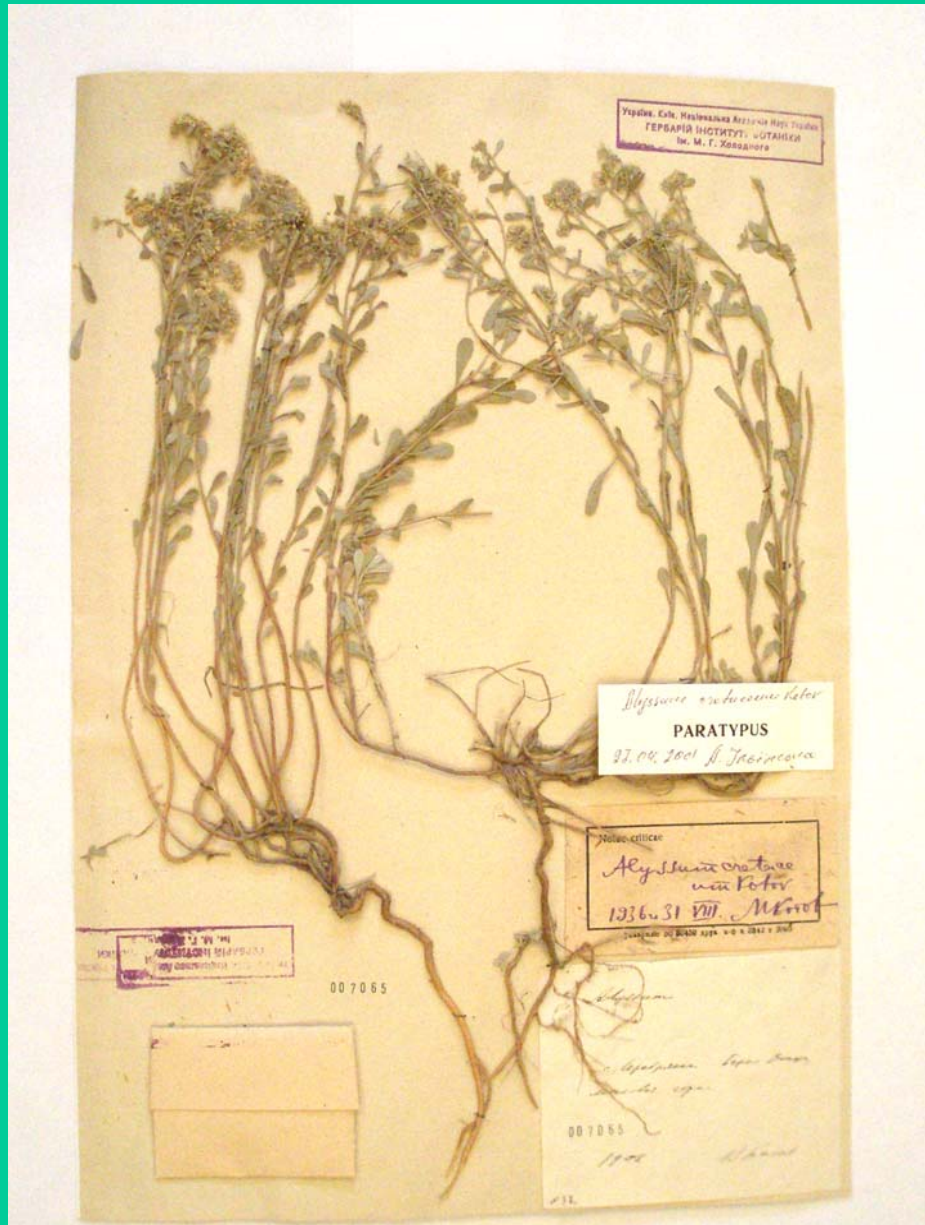
007080

Erucastrum cretaceum

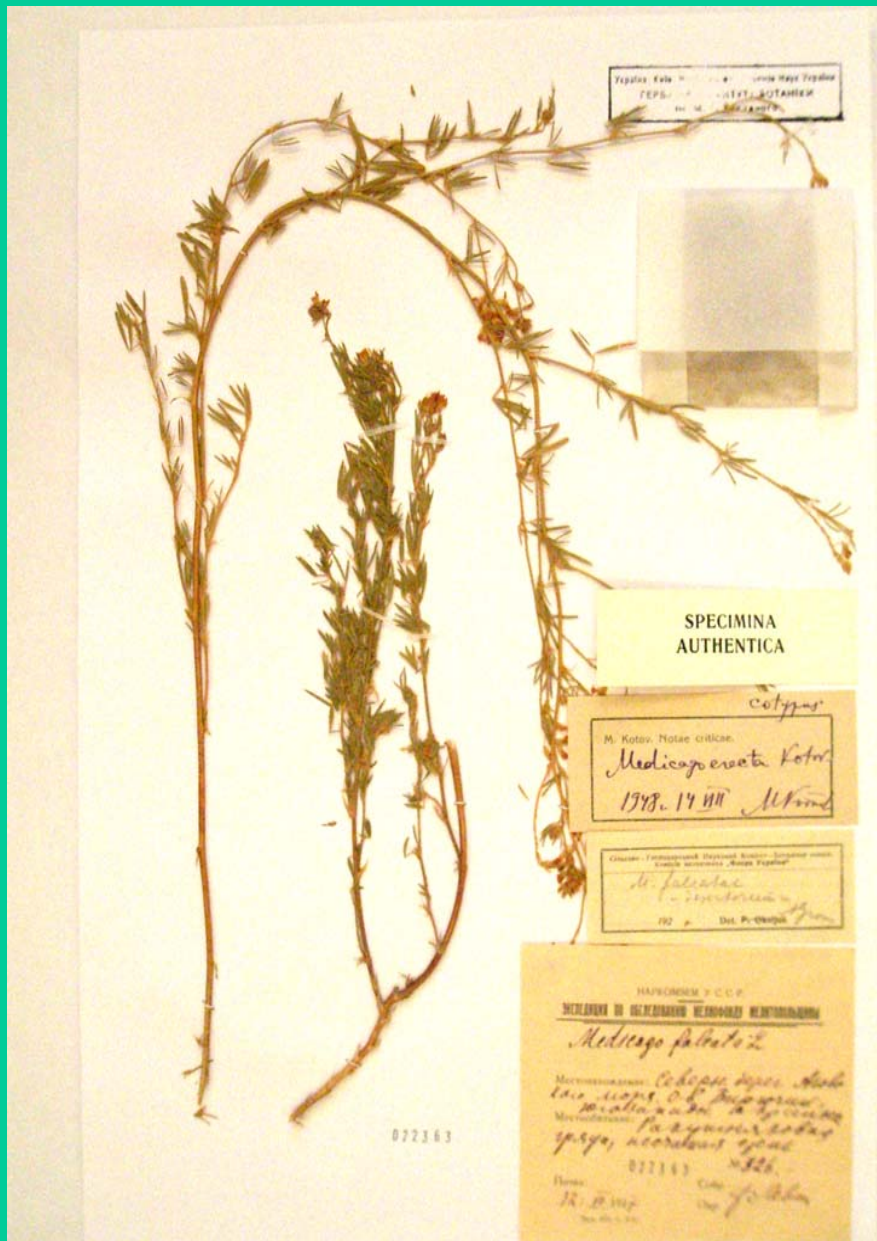

Alyssum tenderense

Alyssum cretaceum

Территориальный ботанический сад
ГЕРБАРИЙ
И. И. ШИВАКОВ

SPECIMINA
AUTHENTICA

collyras
M. Kotsch. Notae criticae.
Medicago erecta Kotsch.
1798. 14 III M. Kotsch.

Синоним: *Medicago falcata* L.
- *Medicago* -
192 * Det. P. Schreb.

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ
ИНСТИТУТ БИОЛОГИИ
Medicago falcata L.
Материал собран: *Collyras, 1798, 14 III*
Локация: *С. П. Шибанов*
Материал собран: *П. Шибанов, 1920*
Дата: *1920*
№: *072363*
Исследователь: *И. И. Шиваков*

Medicago erecta

Україна, Київ, Національний ботанічний сад
ГЕРБАРІЙ ІНСТИТУТУ БОТАНІКИ
ім. М. П. Холодного

077347

№ Картки: 077347
Genista donetzica Kots.

Genista donetzica

Україна. ФІЛ. НАУКОВОГО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
ГЕРБАРІЙ ІНСТИТУТУ БОТАНІКИ
№ 11. Г. КОЛДАЧЕВО

Гербарій Інституту ботаніки Академії наук Української РСР
Lotus hypanicus Ktze
УССР, Вінницька обл.
Кривопольський р-н, Сабунівська
с/п. м.
2 VII 1922 36р.
Визн. М. Кошар

022352

Гербарій Інституту ботаніки Академії наук Української РСР
022352 *Lotus hypanicus Ktze*
УССР, Вінницька обл.
Кривопольський р-н, Сабунівська
с/п. м.

Lotus hypanicus

Адвентивні рослини

З ім'ям М.І. Котова пов'язаний розвиток досліджень адвентивної флори України.

- ✦ *Він вперше оцінив адвентизацію флори і фауни як важливу біогеографічну проблему,*
- ✦ *є автором першого списку адвентивної флори України.*

Перша публікація М.І. Котова на цю тему:

До питання про те, як поширюються тепер рослини на Україні заносами. – Укр. ботан. журн. – 1921. – 1. - № 1. – С. 23-25.

*Адвентивні таксони, вперше наведені
М.І. Котовим для флори України*

Amaranthus blitoides S. Watson

Collomia linearis Nutt.

Gypsophila scorzonerifolia Ser.

Ambrosia aptera DC.

Oenothera species (9 видів)

Leavenworthia torulosa A. Gray

(новий рід і вид)

Охорона природи, організація заповідників

М.І. КОТОВ - патріарх природоохоронної справи в Україні

- ❖ **1921 р.: секретар оргкомітету по створенню заповідника Асканія-Нова**
- ❖ **1922 р.: працює в Українському комітеті по охороні природи (з 1934 р. - заступник Голови)**
- ❖ **1927 р.: виступає з пропозицією створення заповідника „Святі Гори”**
- ❖ **1945 р.: ініціатор і один з організаторів Українського товариства охорони природи**
- ❖ **1953 р.: входить до складу Ради Президії УТОП,**
- ❖ **однин з авторів першого Закону „Об охране природы в Украинской ССР” (1955 р.)**

Рослинні ресурси

- ➔ 1929 - 1931 рр. – відкриття нового вітчизняного каучуконоса – крим-сагізу (*Taraxacum hybernum* Steven), який був введений в культуру
- ➔ ім'я М.І. Котова занесено до Почесної книги ВДНГ СРСР
- ➔ 1935 р. - виявив нову цінну посухостійку кормову рослину, яку описав як новий для науки вид - *Medicago erecta* Kotov
- ➔ 1936 р. – показав можливість використання солянок *Halocnemum strobilaceum*, *Halostachys caspica*, *Kalidium caspicum* як сировини для контактних інсектицидів
- ➔ Опублікував низку монографій по різних групах корисних рослин (у співавторстві):
  - Дикорослі лікарські рослини України, 194
  - Ефіроолійні рослини України, 1969
  - Бур'яни України (визначник-довідник), 1970, та ін.

Науково-організаційна, науково-громадська робота

1931-1938 рр. – керував роботою відділу дикорослих рослин Інституту прикладної ботаніки (Харків)

1941-1943 рр. – керівник відділу вищих рослин Інституту ботаніки АН УРСР (Уфа, Москва)

1943 –1972 рр. – завідував відділом систематики вищих рослин Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР
виховав 16 кандидатів, 3 доктори наук

входив до складу:

- Вченої ради Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного,
- спеціалізованих вчених рад по захисту дисертацій,
- Президії Українського ботанічного товариства,
- багатьох інших наукових товариств,
- керував секціями флори і рослинності та охорони природи УБО, тощо.

Види, описані на честь М.І. Котова

Вищі рослини

Asperula kotovii Klokov

Herniaria kotovii Klokov

Medicago kotovii Wissjul.

Polygonum kotovii Klokov

Agrotrigia kotovii Tzvelev

Alyssum kotovii Iljinskaja

Elytrigia kotovii Dubivik

Euphorbia kotovii Klokov

Мохи

Bryum kotovii Lazarenko

Лишайники

Placodium kotovii Охнер

Xanthoanaptychia kotovii S.

Kondr. et I. Kudratov

Україна, Київ, Національна Академія Наук України
ГЕРБАРІЙ ІНСТИТУТУ БОТАНИКИ
ім. М. Ф. Коцюбинського

HERBARIUM INSTITUTI BOTANICI ACAD. SCIENT. URSS (USSR)
ГЕРБАРІЙ ІНСТИТУТУ БОТАНИКИ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Alyssum kotovii Iljinskaja

Кримська обл., п-ов Тарханкут, околиці
ост. Оленюжка, урочище Джангуль.

4.V. 1974 г. *Губунас*

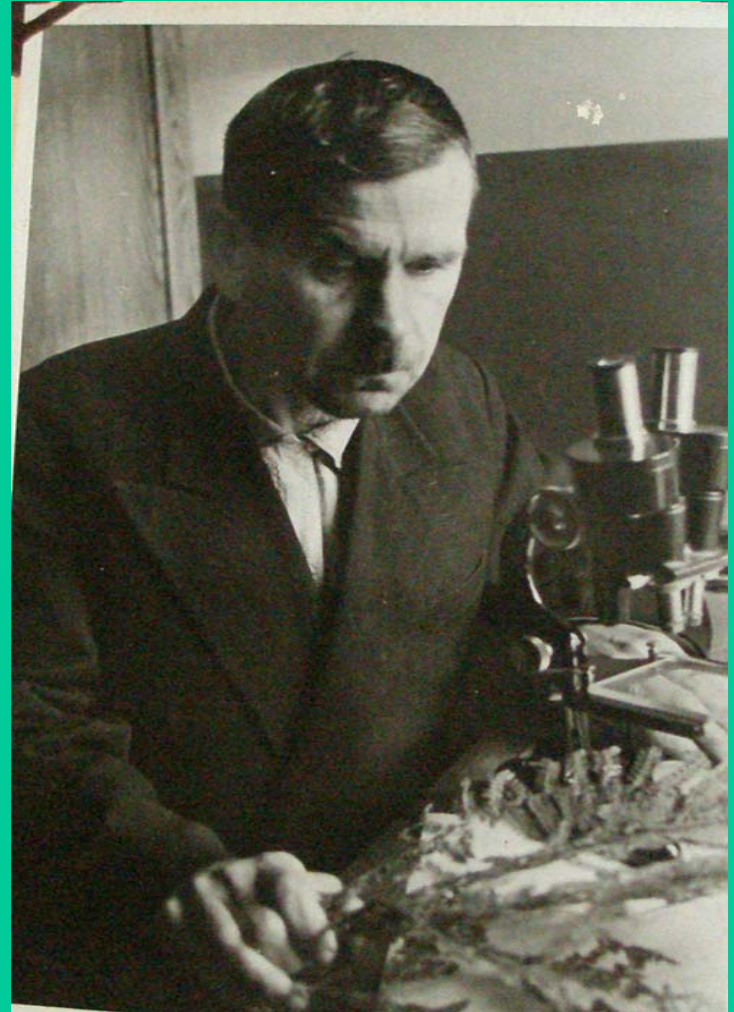
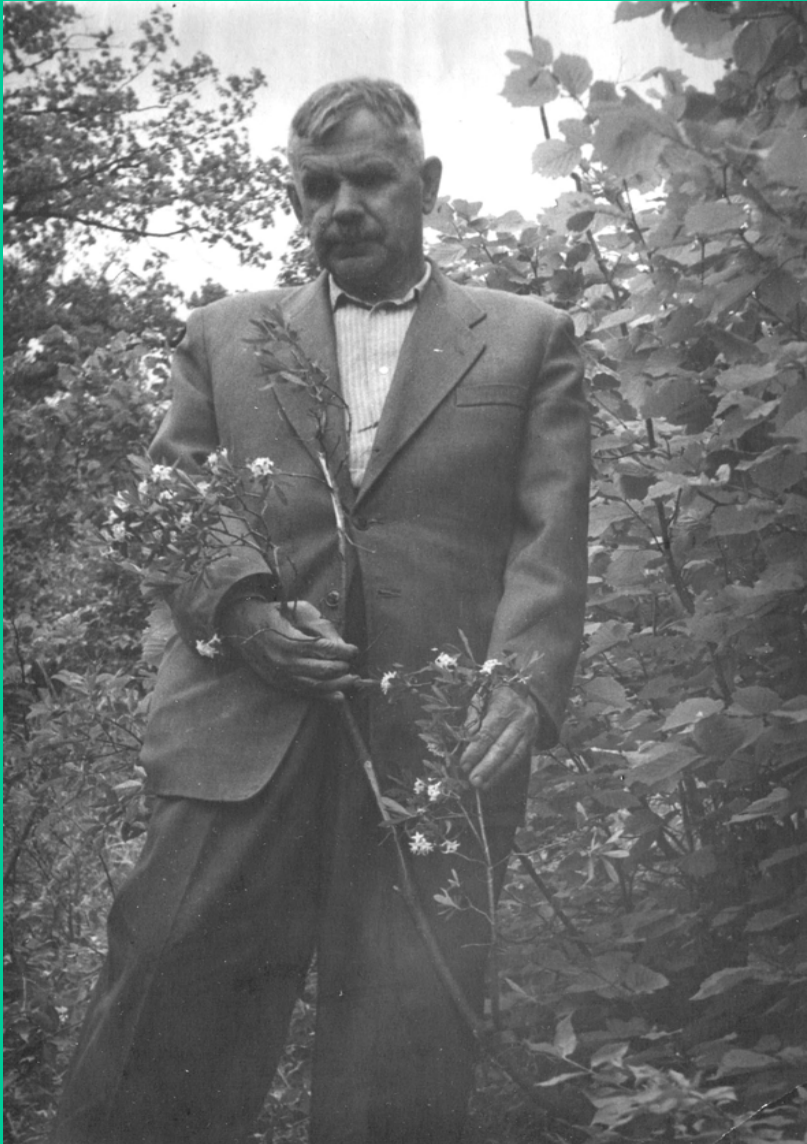
19 } *В. Пилипенко*
Det }

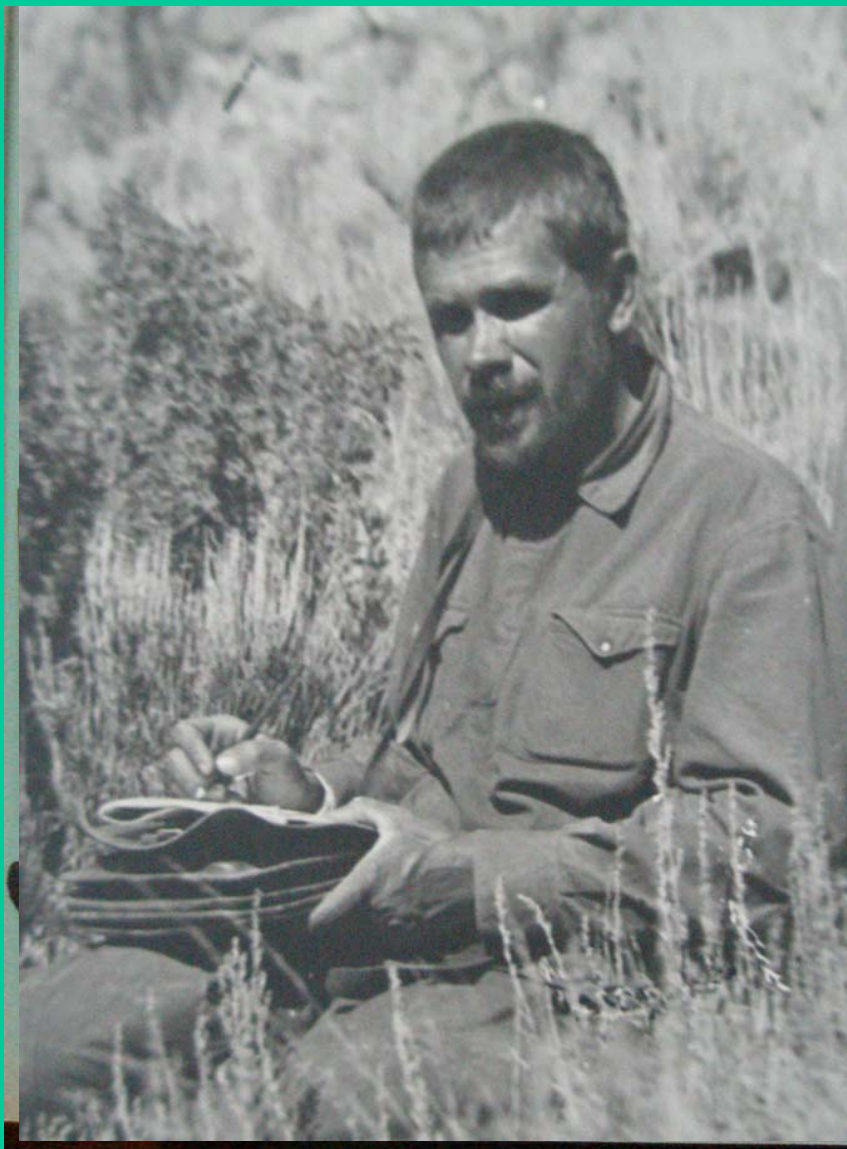
007867

№ 007867

Alyssum kotovii Iljinskaja

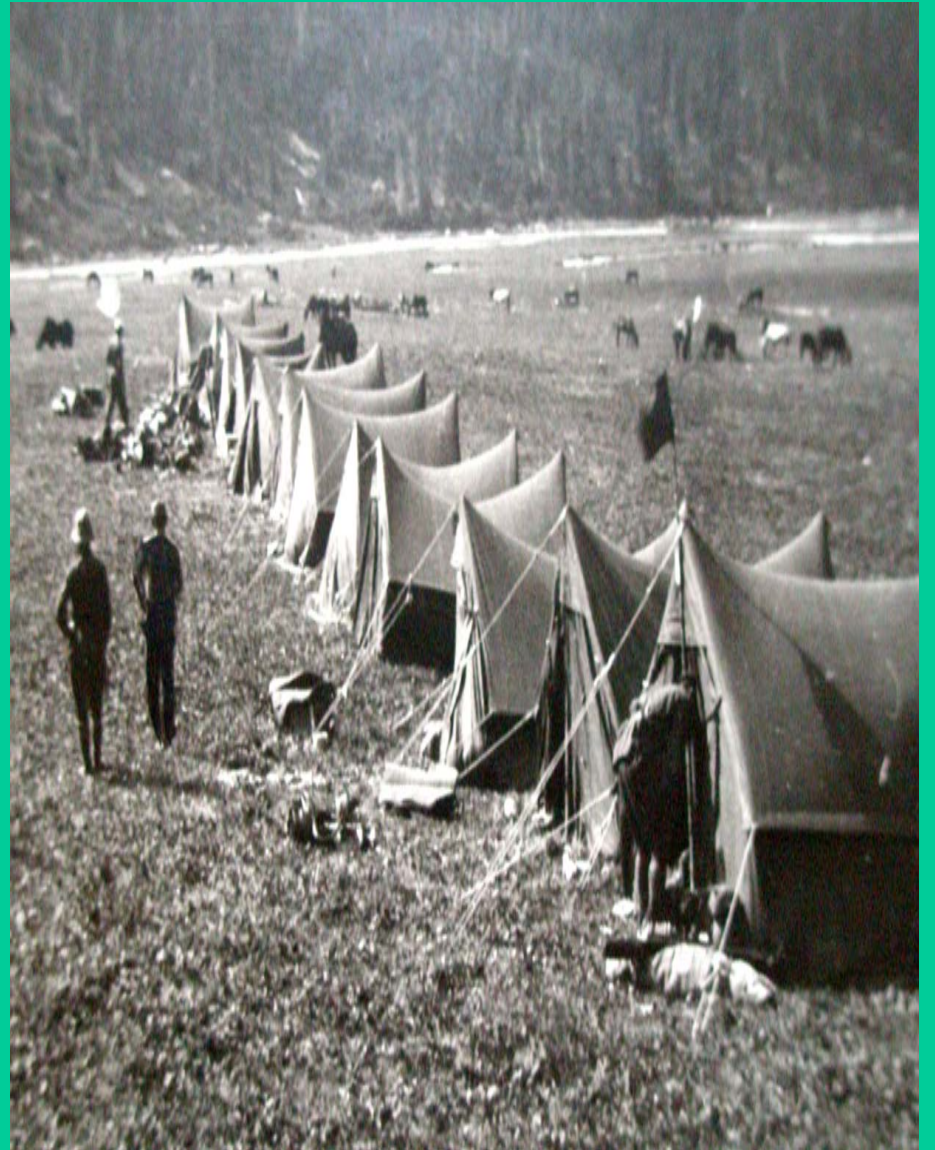
*Життя, експедиції, наукові дослідження
у фотографіях*

Тянь-Шанська експедиція, 1933 р.

Вшанування пам'яті професора М.І. Котова

Подяка

***Валерію Герасимовичу Романову
Якову Петровичу Дідуху
Ірині Олександрівні Дудці
Сергію Леонідовичу Мосякіну
Сергію Яковичу Кондратюку
Мирославу Васильовичу Шевері
Надії Петрівні Скрипник
Людмилі Миколаївні Ниценко
Наталії Володимирівні Моргарт***